

Universiteit Utrecht

Scriptie bachelor Nederlandse taal en cultuur

Genderperformativiteit en de huwelijks- en sociale kwestie in *Majoor Frans* (1875) van A.L.G. Bosboom-Toussaint en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* (1898) van M.W. Maclaine Pont

Cursus: Eindwerkstuk bachelor Nederlandse taal en cultuur

Cursuscode: NE3VD11017

Eerste beoordelaar en begeleider: Kila van der Starre

Tweede beoordelaar: Saskia Pieterse

Datum: 23 juni 2019

Naam student: Roxanne Borgman

Studentnummer: 5829887

Aantal woorden: 8905 inclusief voorblad, samenvatting, inhoudsopgave, tabellen, voetnoten, citaten en literatuurlijst.

Inhoudsopgave

Samenvatting	pagina 3
Inleiding	pagina 4
<i>Majoor Frans</i>	pagina 7
Francis Mordaunt als object	pagina 7
Francis Mordaunt als non-conformist	pagina 7
De huwelijkskwestie in <i>Majoor Frans</i>	pagina 9
<i>Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter</i>	pagina 11
Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden	pagina 11
Huishouden en politiek engagement	pagina 13
Het politieke spanningsveld van Elisabeth Blaeu	pagina 13
Mevrouw Van Saenden als Orangist	pagina 15
De sociale kwestie in <i>Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter</i>	pagina 16
Conclusie	pagina 18
Discussie	pagina 20
Geraadpleegde bronnen	pagina 21

Samenvatting

Deze scriptie onderzoekt wat de genderperformativiteit van vrouwelijke personages in *Majoor Frans* (1875) van A.L.G. Bosboom-Toussaint en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* (1898) van M.W. Maclaine Pont, zegt over de huwelijks- en sociale kwestie van vrouwen uit de hogere klasse, tijdens de eerste feministische golf tussen 1870 en 1898.

Aan de hand van de theorie van Judith Butler uit *Bodies That Matter* (2011), aangevuld met theorie uit *Gender & Performance* (2012) van Kati Röttger et al., wordt genderperformativiteit ingevuld als een opvoering van genderidentiteit. Gender, evenals identiteit, wordt geconstrueerd. Deze identiteitsconstructie is volgens Butler een culturele constructie die wordt gevormd door discours. Als we bijvoorbeeld een jongen zien spelen met poppen en dit openlijk afkeuren door te zeggen: "Jongens horen niet met poppen te spelen. Dat is voor meisjes", dan construeren wij met taal (discours) een (gender)matrix. Deze matrix zou dus geïnterpreteerd kunnen worden als een verzameling van allerlei veel voorkomende uitspraken in een maatschappij, over hoe mannen en vrouwen zich dienen te gedragen ('performance').

In *Majoor Frans* is het personage Francis Mordaunt onderzocht op genderperformativiteit en in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden. Per roman is een gendermatrix opgesteld met daarin de heersende genderconventies, bekeken vanuit personageopbouw en focalisatie. Dit is gedaan aan de hand van het karakterkwalificatietabel van Mieke Bal, een methode afkomstig uit haar boek *Narratology* (2017).

In *Majoor Frans* staat de huwelijkskwestie voorop. De huwelijkskwestie ging vooral om de rol van de vrouw in het huwelijk. Ongehuwd was zij handelingsbekwaam, maar wanneer zij trouwde werd zij overgeleverd aan de bescherming van de echtgenoot. Er was toestemming nodig van de man voor handelingen met rechtsgevolgen, zoals kopen, huren en lenen. Op deze manier verloor de vrouw haar onafhankelijkheid. Francis Mordaunt was bang haar onafhankelijkheid door het huwelijk te verliezen, en besloot daarom, geheel tegen de conventies in, nooit te trouwen. Totdat zij een riant erfenis kreeg. Zodoende kon zij zelf haar partner kiezen en financieel onafhankelijk blijven.

In *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* staat juist de sociale kwestie voorop. Ongehuwde vrouwen en weduwen hadden niets omhanden dan het huishouden en de opvoeding van de kinderen. Zij hadden geen toegang tot scholing en mochten zich niet mengen in de politiek. Mevrouw Van Saenden breekt met deze conventie doordat zij een onofficiële plek binnen de politiek weet te bemachtigen, dankzij haar adellijke afkomst, status, politieke ideologie en standvastigheid.

De analyses laten uiteindelijk zien dat de genderperformativiteit van de vrouwelijke personages in de twee romans op gespannen voet staan met de gendermatrix in de romanwerkelijkheid. Gezien de historische context waarin vrouwen tijdens de eerste feministische golf juist deze spanningsvelden in de gendermatrix probeerden te bewerkstelligen, zijn de romans representatieve cultuurproducten van hun tijd. Deze scriptie heeft aangetoond dat literatuur als spiegel kan dienen van een bepaalde tijdperiode. Door vanuit romans de heersende conventies te analyseren aan de hand van genderperformativiteit, en deze te vergelijken met de heersende conventies buiten de romanwerkelijkheid, kan een nieuw perspectief worden geboden op een bepaalde tijdperiode in de geschiedenis.

Inleiding

“Jongens moeten wel,” klaagt Margaretha [Wynanda Maclaine Pont] in een brief; “maar als meisjes eens de school verlaten hebben, worden zij nergens meer toe aangezet” (Naber 10)¹. Maclaine Pont reflecteert hiermee op een lezing van Mina Kruseman in 1873, die pleitte voor een andere bestemming voor vrouwen dan het huwelijk (8-9). Deze kwestie was ook van toepassing op de jonge Maclaine Pont, die, zo schrijft zij, “nergens toe [was] opgeleid, nergens toe [was] bekwaamd, nergens toe [was] bevoegd” (9). Wat had zij als levensdoel, vroeg zij zich af. Waar moest zij voldoening uit halen?

De worstelingen van Maclaine Pont met haar bestemming als vrouw, waren de worstelingen van vele vrouwen uit de negentiende eeuw. Vrouwen die zich uit deze leegte wilden ontworstelen, werden uitgelachen en tegengewerkt. Toen Aletta Jacobs als klein meisje verklaarde graag dokter te willen worden, had zij nog geen besef dat dit als vrouw een ware strijd zou worden (5). In haar autobiografie schrijft zij hoe haar moeder haar niet begreep en haar wilde opleiden tot huisvrouw. Jacobs schrijft: “Zij [mijn moeder] kwam niet op de gedachte dat mijn onverschilligheid, mijn absoluut gebrek aan ambitie voor het huishoudelijk werk, een oorzaak moest hebben” (14). Zij voelde zich intens ongelukkig met het vooruitzicht niets anders te worden dan een huisvrouw, zoals veel vrouwen in haar dorp. Ze beschrijft de routine van zo’n vrouw: “’s Morgens huishoudelijk werk verrichten, ’s middags met een handwerkje achter de horretjes zitten gluren, tusschen drie en vier uur een wandelingetje doen; en dat jaren achtereen elken dag weer opnieuw” (14).

Steeds meer vrouwen, maar ook mannen, begonnen deze levensbestemming van de vrouw, die wettelijk was vastgelegd, vanaf 1870 hevig te bekritisieren (Braun 2). In haar proefschrift *De prijs van de liefde* (1992), staat Marianne Braun stil bij de eerste feministische golf, die zij situeert tussen 1870 en 1922 (3). Ze maakt in haar proefschrift onderscheid tussen de huwelijkskwestie die vanaf 1870 gestalte kreeg, en de sociale kwestie, die opkwam in het laatste kwart van de negentiende eeuw. De huwelijkskwestie ging om de positie van de vrouw in het huwelijk. Zo werd een vrouw die in het huwelijk trad voor de wet handelingsonbekwaam geacht en was het aan de man om voor haar te zorgen. De vrouw werd hierdoor gelijk gesteld met minderjarigen en krankzinnigen en moest tegen zichzelf worden beschermd (16-17). Vrouwen, gehuwd of ongehuwd, hadden daarnaast geen toegang tot onderwijs of stemrecht (44-45). Hun enige bestemming was het huwelijk (47). Naast dat deze kwesties in brochures, lezingen en kranten veelvuldig werden besproken, kwamen ze ook voor in tendensromans.

A.L.G. Bosboom-Toussaint, die feministen maar “vreselijke ophaksters” (54) vond, presenteerde met haar roman *Majoer Frans* (1875) een onafhankelijke jonge vrouw die niet wilde trouwen. Alhoewel zij uiteindelijk toch trouwde en een conventioneel huwelijk tegemoet ging, was dit wel uit ware liefde. Bosboom-Toussaint brak hiermee, zo schrijft Braun, een lans voor de ware liefde, een begrip dat in het huwelijk van de negentiende eeuw op de achtergrond was geraakt (54).

Uiteindelijk vloeide aan het einde van de negentiende eeuw de huwelijkskwestie samen met de sociale kwestie, waarin het voornamelijk om de arbeidspositie van vrouwen ging. De romans *Majoer Frans* (1875) van Bosboom-Toussaint en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* (1898) van Maclaine Pont

---

¹ Johanna Naber specificeert hier niet om welke brief het gaat. Er is geen geadresseerde en datum bekend.

bevinden zich allebei binnen het spectrum van deze kwesties. In deze scriptie wil ik mij daarom dan ook bezighouden met de volgende onderzoeksvraag:

Wat zegt de genderperformativiteit van vrouwelijke personages in *Majoor Frans* (1875) van A.L.G. Bosboom-Toussaint en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* (1898) van M.W. Maclaine Pont over de huwelijks- en sociale kwestie van vrouwen uit de hogere klasse, tijdens de eerste feministische golf tussen 1870 en 1898?

De arbeidersklasse, of de vrouwen uit de volksklasse, blijven in deze scriptie buiten beschouwing. Dit omdat er een onderscheid is tussen de 'burgerlijke' feministische strijd en de socialistische strijd van de arbeidersbewegingen (Braun 106). De feministische strijd ging veelal over gehuwde en ongehuwde vrouwen uit de midden en hogere klasse. De vrouwelijke personages die ik bespreek uit de bovengenoemde romans, zijn vrouwen uit de hogere klasse.

Performativiteit, een begrip uit de genderstudies die in de jaren negentig werd geïntroduceerd door Judith Butler, heeft door de jaren heen verschillende betekenissen gekregen. Butler schrijft in *Bodies That Matter* (2011) dat performativiteit niet begrepen moet worden als een 'act' ('performance') die mensen spelen, maar als een talig aspect, waarin gender wordt gevormd door discours. Ze koppelt performativiteit los van het lichaam en de sekse (XII). Het construeren van gender, in dit geval de cultureel bepaalde opvattingen over hoe mannen en vrouwen zich behoren te gedragen, gebeurt volgens Butler dus in termen van taal en niet in termen van performance.

In *Gender & Performance* (2012), het inmiddels tweeëndertigste jaarboek voor vrouwengeschiedenis, beschrijven Kati Röttger et al. in het voorwoord hoe performatief handelen in verband wordt gebracht met het vormen en beleven van identiteiten. Röttger et al. zien performance als een "tijdelijke en actieve opvoering, uitvoering of handeling" (5) en stellen dat performance zowel voorkomt in culturele praktijken als in de media. Deze opvoering kan de concerten van een popster betreffen, maar ook de uiting van identiteit in de maatschappij, buiten het podium (5-6). Genderperformativiteit wordt in deze betekenis dus in verband gebracht met een theateropvoering, een interpretatie die Butler zou afkeuren, maar ook een opvoering in de werkelijkheid, waarin deze opvoering een uiting is van identiteit – genderidentiteit.

De vraag is echter: als gender, evenals identiteit, wordt geconstrueerd, wie is dan degene die construeert? Dit is een vraag die ook Butler stelt in *Bodies That Matter* (2011). Deze identiteitsconstructie is volgens Butler een culturele constructie die wordt gevormd door discours. Als we bijvoorbeeld een jongen zien spelen met poppen en dit openlijk afkeuren door te zeggen: "Jongens horen niet met poppen te spelen. Dat is voor meisjes", dan construeren wij met taal (discours) een (gender)matrix (XVI-XVII). Deze matrix zou dus geïnterpreteerd kunnen worden als een verzameling van allerlei veel voorkomende uitspraken in een maatschappij, over hoe mannen en vrouwen zich dienen te gedragen ('performance'). Mannen en vrouwen die buiten deze normatieve matrix vallen, zoals de jongen die met poppen speelt, worden dan negatief bejegend.

In *Majoor Frans* en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* onderzoek ik genderperformativiteit als uiting en opvoering van deze (gender)matrix in de historische context van de eerste feministische golf. In *Majoor Frans* kijk ik naar de genderperformativiteit van Francis Mordaunt en in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* kijk ik naar de personages Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden. De analyse van deze genderperformativiteit zal geschieden

volgens de methodologie van Mieke Bal; specifiek richt ik mij op personageopbouw middels focalisatie. Bal geeft een handig hulpmiddel voor deze analyse, namelijk de karakterkwalificatietabel ('character qualification chart') (Tabel 1) die in één oogopslag de verschillende rollen tussen en de kwalificaties van de personages inzichtelijk maakt (115). De tabel kan zodoende in één oogopslag laten zien hoe karakters gekwalificeerd worden in termen van gender. Worden vrouwen bijvoorbeeld gezien als zwak en afhankelijk? Of juist als mannelijk en sterk? Uiteindelijk zal de tabel met alle verzamelde karakterkwalificaties een literaire gendermatrix vormen van de romanwerkelijkheid, die uiteindelijk ook iets zegt over een grotere overkoepelende gendermatrix buiten de roman.

Tabel 1 Voorbeeld van een character qualification chart uit *Narratology* van Mieke Bal (115).

role	character qualification		
	strength	diligence	flexibility
farmer/father	+	+	-
student/son	-	-	o
mother	o	o	+

Here + = positive pole
 - = negative pole
 o = unmarked

Met deze scriptie hoop ik een nieuw perspectief te bieden op negentiende-eeuwse romans uit de feministische golf. Veel auteurs, zoals Braun en Van Eijl, praten óver tendensromans en hun maatschappelijk effecten. Door middels close reading de genderperformativiteit uit de eerder genoemde romans te koppelen aan de historische context van de eerste feministische golf, hoop ik meer inzicht te kunnen geven in de huwelijks- en sociale kwestie van de negentiende eeuw op tekstueel niveau. Doornbos heeft daarentegen in haar proefschrift *Traditionele verhalen en revolutionaire vertellingen. Tegendraadse elementen in het werk van Geertruide Toussaint* (2013), *Majoor Frans* wel literair geanalyseerd op gender, en deze gekoppeld aan de historische context. Deze scriptie gaat echter een stap verder door *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* toe te voegen als vergelijkingsmateriaal.

Majoor Frans

Jonker Leopold van Zonshoven krijgt een brief van zijn overleden oudtante Roselaer die hij nooit heeft gekend. In deze brief deelt zij mede dat Leopold een erfenis van haar krijgt van ruim één miljoen gulden. Er zit geen verplichte clause aan vast, echter, zijn tante zou het enorm waarderen als hij zou trouwen met zijn nicht Francis Mordaunt. Roselaer heeft een lange vete lopen met haar zwager generaal Von Zwenken, de opa van Francis, en heeft met lede ogen moeten aanzien hoe de kleindochter van haar oudste zuster een slechte opvoeding heeft gehad. Ze vraagt Leopold om Francis uit "dien jammerlijke soldatenboel te ontrukken" (14) door haar middels het huwelijk in haar fortuin te laten delen. Het verzoek van Roselaer is enigszins smekend en geeft te kennen dat Francis zich in een precaire situatie bevindt. Door Leopold haar vermogen te schenken en hem daarmee verantwoordelijk te maken voor het lot van Francis, krijgt Francis gedurende de gehele roman de positie van object. Hiermee geeft Roselaer niet alleen het signaal af dat Francis als vrouw niet voor zichzelf kan zorgen, maar ook dat er een man nodig is om haar te beschermen.

Francis Mordaunt als object

Leopold twijfelt of hij het geld wel moet aannemen en raadpleegt zijn vriend en advocaat Willem Verheyst. Ook Willem schetst het beeld van een vrouw die gered moet worden, maar maakt deze noodzaak concreter: "Gij moet den strijd aanvaarden; niet tegen den berg opzien, waarachter het onbekende ligt en als een paladijn den kruistocht ondernemen tegen de reuzen en draken, die uw dame in gevangenschap houden" (18). Niet alleen moet Francis gered worden door Leopold, ze is, zonder zelf geraadpleegd te zijn, volgens Willem al zijn dame. Daarnaast moet Leopold zich van Willem ook afvragen of Francis het wel waardig is om zijn steun te krijgen. Dat Francis zich daar een hele andere voorstelling over kan maken, wordt achterwege gelaten. De objectpositie waar Francis zich in bevindt wordt hierdoor versterkt.

Willem schrikt als hij hoort wie de dame in kwestie is en vertelt hoe Karel Felters een blauwtje heeft gelopen: "Zij moet een brutale heks zijn, die niet wil trouwen, omdat zij geen heer of meester over zich wil erkennen. Ze heeft dien armen Karel Felters, den goedhartigsten sukkel die er op twee beenen lopen kan, zo geroduyeed, dat hij van schrik het hazepad heeft gekozen en *nota bene* naar Afrika is vertrokken, om zeker te zijn, dat hij haar nooit weer zou ontmoeten" (21). Kennelijk had Francis Felters niet mogen afwijzen en had zij zich onderdanig moeten opstellen. Wederom wordt hier de wil van Francis door Willem als onbelangrijk gezien, waardoor hij doet overkomen alsof vrouwen slechts objecten zijn die afhankelijk en onderdanig behoren te zijn aan mannen (zie ook Tabel 2).

Francis Mordaunt als non-conformist

De performativiteit van Francis schrikt Leopold niet af, maar het is lastig te beoordelen hoe betrouwbaar Willem als intradiëgetische verteller is. Voor Leopold is dit aanleiding om, aangezien hij Francis zelf niet heeft gezien, meer informatie over haar in te winnen. Dit doet hij tijdens een diner bij mr. Overberg, een collega van notaris Van Beek die het vermogen van Roselaer beheert, waarbij meerdere gasten aanwezig zijn.

Tabel 2 Karakterkwalificatietabel volgens Willem Verheyst.

karakterkwalificatietabel				
Personage /rol	dominant/ongehoorzaam	onafhankelijk	brutaal	eigen mening
Francis Mordaunt/kennis	–	–	–	–

+ = positieve eigenschap
 _ = negatieve eigenschap
 o = niet genoemde eigenschap

Een dame vertelt dat ze Francis eens twee keer achter elkaar heeft gezien op feestjes. Een keer trof zij Francis op een jongerenfeestje met een "donkeren merinoschen japon aan, hoog aan den hals, met omgeslagen boordje en een zijden dasje, als een aankomende jongen" (41) om Francis vervolgens twee dagen daarna op een simpele damespartijtje "*en grande toilette*" (41) te zien verschijnen. Dit hield in dat Francis gedecolleteerd verscheen met kostbare juwelen alsof ze op een groots feest was aanbeland. De dame vraagt zich af of Francis dit deed om de andere dames voor het blok te zetten. Alhoewel Francis volgens de dame niet past in het beeld van een fatsoenlijk geklede dame, leek Francis nooit verlegen te zitten om mannelijke aandacht. Meerdere gasten vallen haar bij. Mannen zouden zich amuseren met Francis' bijtende en scherpe antwoorden, maar de vrouwen bleken dit te vrezen. De dame vervolgt: "De eigenaardigheden waardoor zij opgang wist te maken, zijn juist die, welke wij in onze sexe niet kunnen uitstaan" (42) om er vervolgens even later met opgetrokken neus aan toe te voegen: "En zich den tijd verdrijft met paarden en jagen" (48). Francis' hobby's worden gezien als abnormale bezigheden voor een vrouw en haar gedrag wordt eerder getypeerd als mannelijk en onwenselijk.

De geruchten tijdens het diner bij mr. Overberg geven aan welke genderconventies er in de roman heersen. Kennelijk moet een vrouw zich fatsoenlijk gedragen, mag zij geen scherpe of gevatte antwoorden geven, moet zij zich kleden naar de conventies van het feest en mag zij met haar uiterlijk en gedrag de andere dames geen minderwaardigheidsgevoel opleveren. Een vrouw mag vooral niet in het middelpunt van de belangstelling staan. De genderperformativiteit van Francis strookt niet met de genderconventies van de gasten bij mr. Overberg en dit geldt voor zowel het uiterlijk van Francis als haar gedrag (zie ook Tabel 3).

Tabel 3 Karakterkwalificatietabel volgens de gasten bij mr. Overberg.

karakterkwalificatietabel				
Personage/rol	onvrouwelijk	niet solidair naar eigen sekse	onfatsoenlijk	gevat
Francis Mordaunt/kennis	–	–	–	–

+ = positieve eigenschap
 _ = negatieve eigenschap
 o = niet genoemde eigenschap

Even lijkt het erop dat Leopold breekt met deze conventies, wanneer hij aan Willem schrijft dat hij vooral "afschuw en walging tegen heel het vrouwelijk geslacht" (45) voelde toen hij de dames zo laaghartig over Francis hoorde praten. "Zij heeft karakter," zo schrijft hij verder. "Zij durft zichzelf te zijn en juist dit faalt onze meeste jongedames, die allen op iets anders willen gelijken, dat zij eigenlijk niet zijn; die geen eigen opinie hebben" (52). Alhoewel Leopold

de eigen mening van Francis en haar authenticiteit kan waarderen, heeft hij een probleem met haar uiterlijk: "Zij [had] zich zoo dwaas toegetakeld, dat men bij 't eerste aanzien twijfelde, of men een man dan wel een vrouw voor zich had" (54). Hij beschrijft haar rijkostuum en komt tot de conclusie dat deze weinig vrouwelijk is. Hij houdt haar zelfs voor "een boswachter met kiespijn" (58). Leopold spreekt Francis aan op haar uiterlijk: "Een vrouw behoort zich toch wel eenigszins te bekommeren om het effect dat zij maakt op anderen" (58). Maar Francis ziet dit anders. Dit zorgt voor een spanningsveld tussen de genderconventies die Leopold aanhangt, namelijk dat een vrouw er vrouwelijk moet uitzien, en die van Francis, die van mening is dat vrouwen door mannen worden gezien als objecten: "Dat maken "de dames" haar mannen wijs, voor wie zij niets willen zijn dan *objets de luxe*, opdat deze haar alles zullen inwilligen, wat de buitensporigheid der mode en der weelde eischt" (58). Francis laat hiermee merken dat de genderconventies die Leopold aanhangt zorgelijk zijn aangezien zij vrouwen objectiveren. Tegelijkertijd bekritiseert Francis hiermee de genderperformativiteit van haar eigen sekse. Voor Leopold is dit een probleem: "Een vrouw, die volstrekt onverschillig is voor haar uiterlijk, [is] een abnormaliteit" (59) (zie ook Tabel 4).

Tabel 4 Karakterkwalificatietabel volgens Leopold na eerste ontmoeting Francis.

Personage/rol	karakterkwalificatietabel			
	eigen mening	authentiek	mannelijk uiterlijk	tegen conventies
Francis Mordaunt /n	+	+	-	-

+ = positieve eigenschap

_ = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

De huwelijkskwestie in *Majoor Frans*

Een vrouw die zich niet wil conformeren aan de genderconventies wordt volgens de huidige gendermatrix in de roman, gezien als een abnormaliteit. Voor Francis schijnt dit geen probleem te zijn. Zij kan zichzelf wel redden. Francis bevestigt deze onafhankelijkheid wanneer ze een ogenschijnlijk onschuldig gebaar van Leopold om haar een opstapje op te helpen, resoluut afwijst: "Ik kan best alleen lopen, zoals ik altijd gewoon ben. Ik ben niet een van die hulpeloze schepselen zoals gij mannen ze het liefst hebt, die zich altijd laten steunen en geleiden" (60). De macht die mannen lijken te krijgen door de heersende genderconventies, is voor Francis een worsteling: "Kan ik het helpen, dat ik dat mannenvolkje zie zoals het is? Zij noemen zich onze heeren en meesters; ze zouden het dolgraag wezen, hoewel het den meesten hunner niet gelukt" (61). Enigszins sarcastisch stelt Leopold dat haar instelling geen gunstig vooruitzicht is voor haar aanstaande echtgenoot, maar wederom lijkt dit voor Francis geen noodzaak te zijn tot conformeren: "Ik drijf geen ruilhandel met mijn vrijheid, met mijn hand. Ik zal eenmaal vrijvrouwe van de Werve zijn en ik wil een vrije vrouw blijven" (62). In gedachten heeft Leopold medelijden met Francis. Zij zal nooit vrijvrouwe van de Werve worden zonder met hem te trouwen, maar deze mededeling doet hij nog niet.

Ook generaal Von Zwenken, Francis' opa, maakt zich zorgen over Francis' non-conformisme: "Mijn kleindochter heeft een uitmuntend verstand, een goed hart, een vast karakter, maar zij heeft zoo haar eigenaardigheden, die haar veeltijds in een ongunstig licht stellen" (81). Wederom wordt Francis' karakter

hier door een personage gezien als positief, maar dat haar een degelijke opvoeding, een vrouwelijke opvoeding, heeft ontbroken, is voor Von Zwenken een probleem. Als hij Francis namelijk had laten opvoeden door tante Roselaer, dan zou zij nu geen "wilde rank zijn [...], ongesnoeid en onbuigzaam" (82) en dan zou zij van haar toekomst verzekerd zijn. Met deze toekomst doelt Von Zwenken op het huwelijk. Doordat Francis niet past in de gendermatrix (zie Tabel 5) die heerst in de roman, zal zij moeilijk aan een echtgenoot komen. En zonder echtgenoot zal zij zichzelf niet in haar levensonderhoud kunnen voorzien nu zij geen vermogen heeft. Hoe zal Francis zonder opleiding en zonder werk aan een inkomen geraken?

Tabel 5 Gendermatrix *Majoor Frans*

karakterkwalificatietabel				
Personage/rol	eigen mening	verstand	goede inborst	authentiek
Francis Mordaunt /kleindochter/nicht/kennis	+	+	+	+
mannelijk uiterlijk	brutaal	tegen conventies	onafhankelijk	
-	-	-	+	

+ = positieve eigenschap

_ = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

Uiteindelijk trouwt Francis evengoed met Leopold, terwijl zij altijd heeft beweerd zich niet te zullen onderwerpen aan een man. Wat is er veranderd? Een neef en erfgenaam van Francis is pas overleden en heeft Francis een jaarlijks en levenslang inkomen van drieduizend pond sterling toegewezen. Leopold begrijpt waarom zij nu pas wil trouwen: "Volkomen onafhankelijkheid naar het materiele is altijd uw vurigste verlangen geweest" (270). Francis hoeft nu inderdaad geen huwelijk meer aan te gaan om geld: "En zoo ik mij een echtgenoot kies, zal niemand mij verdenken, dat ik mij uit belangzucht gewonnen gaf! (270)" Maar dan zegt ze iets wat niet strookt met haar eerdere beweringen van onafhankelijkheid: "Leo, gij zegt, dat onafhankelijk te zijn, altijd mijn vurigste wensch is geweest; dat placht zoo te wezen; maar ik heb nu begrepen, dat het mijn hoogste geluk zou zijn, afhankelijk te worden van den man, dien ik liefheb" (270). Francis specificeert niet wat deze afhankelijkheid betekent. Materieel kan zij voor zichzelf zorgen, met of zonder huwelijk, maar eenmaal gehuwd zal zij handelsonbekwaam worden. Mogelijk bedoelt zij dat de liefde voor haar belangrijker is dan haar rechten en dat zij erop vertrouwt dat Leopold haar zichzelf laat zijn.

Wat Francis in het slot vermeldt is precies waar de huwelijkskwestie van de feministen in de negentiende eeuw om draaide. Doornbos stelt in haar proefschrift dat voorvechters van vrouwenemancipatie een 'vrij huwelijk' propageerden. Dit betekende niet dat een vrouw handelsonbekwaam zou blijven bij het aangaan van een huwelijk en dus niet meer onder de bescherming van een man viel, maar dat een huwelijk op liefde was gebaseerd in plaats van een zakelijke overeenkomst (258). In het geval van Francis heeft zij zich inderdaad nog steeds tegen de heersende conventies verzet, die er vanuit gingen dat vrouwen niet om liefde trouwden, maar om bescherming. Doornbos stelt verder dat financiële onafhankelijkheid een feministisch item was aan het einde van de negentiende eeuw (258). Beide elementen maken volgens haar deel uit van de thematiek van *Majoor Frans*. In dat opzicht sluit ik mij bij Doornbos aan, al ben

ik wel van mening dat Doornbos de financiële onafhankelijkheid als feministisch item eenzijdig belicht. Het ging de feministen, zo werd al eerder gesteld door Braun, niet zozeer om financiële onafhankelijkheid door middel van vermogen, maar om zelf verworven inkomsten via arbeid. Vrouwen hadden geen toegang tot onderwijs en konden daarom geen beroepen betreden die een dusdanig inkomen opleverde, waarmee ze in eigen onderhoud konden voorzien. Bij Francis is sprake van een verkregen inkomen waarvoor ze geen arbeid hoefde te verrichten of toegang tot onderwijs nodig had. De huwelijkskwestie lijkt in *Majoor Frans* sterker overeen te komen met de historische context van de eerste feministische golf, dan de sociale kwestie.

Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter

Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter speelt zich af tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) in Alkmaar en is een politiek geladen roman. In deze roman speelt status een grote rol, die de gendermatrix beïnvloedt. De twee personages die in deze roman met elkaar contrasteren, zijn Elisabeth Blaeu, de burgemeestersdochter en patriot, en mevrouw Van Saenden, van adel en overtuigd Orangist. Beide vrouwen zijn afkomstig uit de hogere klasse, maar hoe naar hen gekeken wordt en hoe zij geacht worden zichzelf te gedragen verschilt.

Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden

De extradiëgetische verteller omschrijft de jeugdigheid van Elisabeth in termen van verkleinwoorden: "hare krulletjes [dansten] onder haar grooten hoed" (3) en "[ze zette] haar rechervoetje vooruit" (4), terwijl mevrouw Van Saenden via de interne focalisatie van Elisabeth wordt omschreven als een oude en statige dame:

Want wie zij [Elisabeth] daar zag aankomen van de zijde van de Heiloërpoort, was eene veel oudere dame, die wel haar moeder had kunnen zijn, en die door hare geheele houding en wijze van doen te kennen gaf, dat zij tot een vroeger tijdperk behoorde en met het tegenwoordige niets te maken wilde hebben. Immers, zij droeg het haar nog hoog opgestreken en sterk gepoederd, en zij zou dat ook gedaan hebben, zelfs als hare statige schoonheid en den glans harer donkere oogen niet zozeer verhoogd. Haar kleed gaf haar een deftigen omvang, en hing niet zoals dat van het jonge meisje [Elisabeth] alleen aan de heupen breed opgenomen en verder in slappe plooiën neer (3).

Het voorkomen van mevrouw Van Saenden lokt ook respect en aanzien uit bij stadsgenoten. Via de extradiëgetische verteller komen we meer over mevrouw Van Saenden te weten en hoe de stadsgenoten naar haar kijken. Wanneer de troepen van de Stadhouder bij de Schermerpoort verschijnen, verzamelen de Alkmaarders zich bij de poort om te kijken wat er aan de hand is. Ook de patriottistische burgemeesters van Alkmaar verschijnen en zij spreken het volk en de troepen toe. Zij zien de aankomst van de troepen als een manier om onrust in de stad te brengen en stellen dat er geen sprake is van oorlog en er in Alkmaar dus geen extra bezetting van troepen nodig is.

“Er is wel sprake van [oorlog], Burgemeester!” roept vervolgens “een krachtige volle vrouwenstem” (9). Mensen komen dichterbij staan en “allen zagen met eerbied op tegen deze vrouw, die zich zelden in het publiek vertoonde, maar zich in hare eenzaamheid omhulde met de grootheid van haar oud geslacht” (9), aldus de extradiëgetische verteller. Mevrouw Van Saenden bekritiseert de burgemeesters over hun houding tegenover de oorlog. Dan zoomt de verteller in op burgemeester Panders, die het gesprek op een ander onderwerp hoopt te brengen: “Dan was er een eind aan het gepraat van die vrouw”, zo wordt duidelijk vanuit zijn focalisatie. “Maar die vlieger ging niet op en hier en daar klonk het dreigend bevel dat hij zich stil moest houden” (9).

De inmenging van mevrouw Van Saenden in politieke gelegenheden, wordt door de burgemeesters niet gewaardeerd, maar het volk daarentegen neemt het voor haar op. Als zij van haar zoon Boudewijn bericht krijgt dat de Engelsen gezien zijn bij Wijk aan Zee en de oorlog verklaard is, dan roept mevrouw Van Saenden met forse stem: “Oranje boven! Leve de Prins!” (12). Burgemeester Panders maakt een minachtend gebaar, maar de kreet gaat van schuit tot schuit.

Ondertussen is Elisabeth Blaeu bovenop de trap voor het stadhuis geklommen om het tafereel beter te kunnen aanschouwen. De verteller zoomt in op burgemeester Ras, en deze vraagt aan Burgemeester Blaeu of hij zijn dochter niet zou binnenhalen aangezien ze daar zo onder het volk staat. Kennelijk is het niet gebruikelijk dat een burgemeestersdochter zich onder het volk bevindt, terwijl dit voor een vrouw van adel geen probleem is. Burgemeester Blaeu antwoordt geen tijd te hebben om zich nu om haar te bekommeren nu er oorlog is. “Wat heeft men aan al die meisjes!” vraagt hij zich daarnaast af. “Een warme stoof onder de tafel en een breikous er boven!” (16). Vanuit de focalisatie van Ras wordt duidelijk dat dit een teer punt is van zijn collega: “Zijn eenige zoon was dood en Betje was een meisje; dat was haar misdaad” (16). Hoewel de inmenging van mevrouw Van Saenden door de burgemeesters zeker niet als gewenst wordt gezien, wordt er enigszins gekscherend over gesproken, maar daar blijft het vervolgens bij. Bij Elisabeth Blaeu wordt haar inmenging, alhoewel passief, veel zwaarder afgekeurd (zie ook Tabel 6).

Tabel 6 Karakterkwalificatietabel volgens de extradiëgetische verteller, de Burgemeesters en de stedelingen.

Personage/rol	karakterkwalificatietabel		
	uiterlijk	politiek geëngageerd	afkomst
Mevrouw Van Saenden /stadsgenoot			
Door extradiëgetische verteller	+	o	o
Door burgemeesters	o	-	o
Door stedelingen	o	+	+
Elisabeth Blaeu/ burgemeestersdochter			
Door extradiëgetische verteller	-	o	o
Door burgemeesters	o	o*	o*
Door stedelingen	o	o	o

*alhoewel wel impliciet zichtbaar, worden er geen expliciete negatieve of positieve eigenschappen van afkomst en politieke geëngageerdheid genoemd

+ = positieve eigenschap

- = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

Huishouden en politiek engagement

Van Elisabeth wordt verwacht dat zij zich als meisje bezighoudt met zaken binnenshuis, en het is haar nicht Maria "Mietje" Blaeu die daarop toeziet. Deze is ingetrokken in het huis van de familie Blaeu na het overlijden van Elisabeths moeder. Het is Mietjes taak om toe te zien op het huishouden en de opvoeding van haar nichtje Elisabeth, en dat doet ze met ijver. Als Elisabeth tijdens het breien uit het raam zit te staren, krijgt ze te horen dat ze "toch langzamerhand [moet] leren wat een jong meisje betaamt" (25). Het is onfatsoenlijk om zo uit het raam te staren. Dit dient achter het gordijn te gebeuren. Over politiek mag volgens Mietje al helemaal niet worden gesproken: "Waar bemoeit zoo'n kind zich mee! Wie heeft je die wijsheid wel in het hoofd gebracht?" (27). Voor Elisabeth zijn niet alleen de burgemeesters en nicht Mietje een strenge graadmeter voor genderconventies, Elisabeth schijnt zelf ook goed te weten wat van haar verwacht wordt. Als Boudewijn Van Saenden, de nieuwe secretaris van de vroedschap op bezoek komt om zaken te bespreken met Burgemeester Blaeu, dan trekken zij en Mietje zich terug in de achterkamer. Elisabeth, "met de scherpzinnigheid aan hare sexe eigen, gevoelde dat zij verstandig deed met zich daardoor terug te trekken" (34).

Alhoewel de sociale controle op Elisabeth streng is, evenals haar opvoeding, is de rol van huisvrouw bij mevrouw Van Saenden sterk geïnternaliseerd. Thuis is mevrouw Van Saenden druk bezig het zilver te poetsen en de kleding van haar zoon te wassen. Ze schijnt hier dag in dag uit mee bezig te zijn en het moment dat haar zoon thuiskomt, is het ogenblik waar ze naar uitkijkt. Het lijkt er niet op dat mevrouw Van Saenden veel omhanden heeft buiten het huishouden en als ze aan tafel zit met haar zoon, dan wil ze alles weten wat er in de vroedschap is besproken. Boudewijn kan er niet veel over kwijt, maar hij kan wel aangeven dat de Prins naar Alkmaar komt. Dan smeekt ze hem haast om informatie: "Ik wil het weten, zeg ik je! Ik wil weten hoe de zaken staan" (49). Boudewijn lijkt niet helemaal openheid van zaken te geven en mevrouw Van Saenden merkt dan ook scherp op: "Ik geloof, dat je wat voor mij verzwijgt, Boudewijn. Of ze houden je niet op de hoogte. Het is onmogelijk, dat Zijne Hoogheid in deze tijden over niets anders schrijft, dan wat hij eten wil. Heb je de brief zelf gezien?" (49). Boudewijn zwijgt een moment, maar geeft dan alle informatie aan zijn moeder.

Het politieke spanningsveld van Elisabeth Blaeu

Indirect blijkt steeds meer dat het voor vrouwen ongebruikelijk is om zich bezig te houden met politieke zaken, maar dat er verder weinig omhanden is. "Betje had veel vrijen tijd," (57) zo stelt de extradiëgetische verteller. "Betjes taak was dan kousen breien of kantjes haken; voor het huishouden was zij nog te jong" (58). Elisabeth wordt het breiwerkje echter al snel zat en gooit hem in de hoek. Ze denkt steeds terug aan mevrouw Van Saenden en haar Orangistische denkbeelden. Ze vraagt zich af hoe zij zich zo staande weet te houden. Aarzelend gaat zij bij mevrouw Van Saenden op bezoek. Het bezoek is niet zeer welkom, maar aangezien het buiten hard regent, laat mevrouw Van Saenden Elisabeth binnen. Zij beginnen, terwijl mevrouw Van Saenden zit te breien, over de situatie met Engeland. "Ik weet wel wat ik deed als ik een jongen was," (66) zegt Elisabeth. "Ik ging naar zee.... Ik zou niet rusten, voordat ik ze overwonnen had. Maar wat geeft het of ik dat al zeg? Een vrouw moet zwijgen en thuis blijven. Maar als ik zin had, dan zou ieder zich wapenen, dan werd ieder burger soldaat.

Alle jonge mannen moesten naar de schepen en de kusten verdedigen" (66). Mevrouw Van Saenden spreekt uit dat dit ook haar wens zou zijn en dat alleen als men trouw is aan de Prins en hem zijn diensten aanbiedt, het land gered kan worden (66).

Er is een spanningsveld zichtbaar tussen wat Elisabeth doet en denkt wanneer het op politieke engagement aankomt (zie ook Tabel 7). Enerzijds laat ze zich in met politieke zaken. Zo gaat ze de discussie aan met Mietje, die als afkeurend wordt beschouwd, maar wanneer haar vader met de secretaris over zaken praat, treedt zij terug, omdat dit volgens Elisabeth verwacht wordt van haar sekse. Anderzijds, wanneer zij alleen is met mevrouw Van Saenden, ziet zij geen belemmeringen om het over politiek te hebben en mevrouw Van Saenden keurt dit ook niet af. Dat Elisabeth zich niet mengt in de zaken van haar vader, is geen sterk spanningsveld, aangezien het redelijkerwijs van iedereen verwacht kan worden, man of vrouw, om zich niet zomaar te bemoeien met andermans zaken, zeker niet die van de burgemeester. In de roman komen echter verschillende situaties naar voren waarin het spanningsveld steeds duidelijker naar voren komt.

Boudewijn krijgt van de vroedschap de opdracht om de wetten en privileges van Alkmaar te bestuderen. Elisabeth komt bij hem op bezoek en vraagt hem of hij zich niet verveelt met de hele dag op kantoor zitten. Boudewijn legt uit wat hij doet en Elisabeth antwoordt: "Wel, dat wil ik ook wel eens hooren. Dat hadt je niet gedacht, niet waar?" (115). Ze dringt haar hulp aan hem op en pakt een pen. "Ik ben niet gewend veel te schrijven," verontschuldigt zij zich als ze lange wetsartikelen moet dicteren, "dat kunt ge wel zien" (117). Ondertussen vraagt ze hem naar zijn werk en Boudewijn legt uit dat het belangrijk is voor de stad om met deze wetten bezig te zijn en dat er veel vanaf hangt. "Ik wilde wel," bekent Elisabeth dan, "dat ik een broer had gehad, liefst een, die ouder was. Een meisje alleen, denk ik wel eens, kan even goed op de wereld gemist worden" (118). Dan stoot ze scherp uit waarom de wetten eigenlijk zo omslachtig zijn. Als Boudewijn antwoordt dat dat toch wel meevalt, dan verwijt ze hem dat dat komt omdat hij een man is. Elisabeth laat duidelijk merken dat politiek en scholing niet voor een vrouw zijn voorbestemd en dat zij, alhoewel ze weet dat dat nou eenmaal de bestemming van de vrouw is, hiermee in tweestrijd is.

Dan stormt Mietje de kamer van Boudewijn binnen, duidelijk boos. "Je vader is ernstig boos op je, dat je Mijnheer van Saenden zoo van zijn werk afhoudt," (124) spreekt zij Elisabeth streng toe. Boudewijn zegt nog dat het geen probleem is, maar daar is Mietje niet van onder de indruk: "U is wel goed, haar te excuseren, maar zij weet dat zij u niet storen mag" (124). Elisabeth krijgt een exemplaar van de *Jufferlijken Almanak*² in haar hand gedruwd en moet van Mietje de recepten bestuderen. Vervolgens wordt zij hardhandig aan de hand mee de kamer uit gevoerd. De boodschap is duidelijk. Al wil Elisabeth zich nog zo graag bezighouden met "mannenzaken" en vindt Boudewijn dit prima, van haar vader en nicht is deze exercitie voor een vrouw uit den boze. Een vrouw behoort zich alleen bezig te houden met het koken en huishouden (zie Tabel 7).

---

² In de jufferlijken almanakken uit de achttiende eeuw stonden naast kookrecepten en huishoudelijke tips, ook geestige raadsels, zonderlinge huwelijksgeschiedenissen en zeldzame historiën. Tevens waren de (feest)dagen van het jaar overzichtelijk gerangschikt (Huishoudelijke Hollandsche Jufferlyke Almanach uit 1780 van boekverkoper Gerrit Blom).

Tabel 7 Karakterkwalificatietabel volgens de extradiëgetische verteller, mevrouw Van Saenden, Mietje en Elisabeth Blaeu.

karakterkwalificatietabel		
Personage/rol	politiek geëngageerd	huishouden als taak van de vrouw
Elisabeth Blaeu		
/burgemeestersdochter/patriot		
Door extradiëgetische verteller	o	+
Door mevrouw Van Saenden	+	o
Door Mietje Blaeu	-	+
Door Elisabeth zelf	_/+	-
Mevrouw Van Saenden		
/vrouw van adel/Orangist		
Door Elisabeth Blaeu	+	o
Door extradiëgetische verteller	+	+

+ = positieve eigenschap

_ = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

Mevrouw Van Saenden als Orangist

Mevrouw Van Saenden wordt, alhoewel zij niet wordt betrokken bij de zaken van de patriottische vroedschap, wel betrokken bij politieke zaken van de Orangisten. Het is volgens de heersende conventies in de roman niet gebruikelijk om vrouwen te betrekken bij politieke zaken. Toch lijkt het erop dat de inmenging van mevrouw Van Saenden door haar adellijk geslacht meer getolereerd wordt. Zij kent mensen van status en mogelijk is haar inmenging daarom meer gewenst uit eigenbelang, dan dat er daadwerkelijk wordt gebroken met de conventies.

Mevrouw Van Saenden wordt door Burgemeester Ras van Alkmaar en Burgemeester Rendorp van Amsterdam, meegenomen naar een geheime ontmoeting met een afgezant van Engeland, Lord Wentworth. Mevrouw Van Saenden en Lord Wentworth kennen elkaar al jaren en dit is een pré voor de burgemeesters, aangezien Wentworth niet officieel door de koning van Engeland is gezonden en met zijn komst dus zijn goede wil toont. Terwijl de heren over en weer verwijten gooien, weet mevrouw Van Saenden de heren aan het gezamenlijke doel te herinneren: "Maar laat ons in den korten tijd van ons samenzijn liever zoeken, wat ons vereenigen kan. Op dit oogenblik hebben wij één groot belang: de strijd tegen de steeds toenemende macht van het huis van Bourbon" (201). Daarmee weet zij "de rechte snaar" (201) te raken. Zij weet de gespannen onderhandeling gewiekst te bemiddelen.

Ook als ze meedebatteert wordt zij niet respectloos behandeld: "Gij zelf, al zijt gij Engelschman met hart en ziel, zult toch dien opstand van de Amerikanen niet geheel als onrechtmatig beschouwen," onderbreekt zij Lord Wentworth: "Gij zult iets gevoelen voor een jong en zich vrij voelend volk, dat weigert langer als onmondig behandeld te worden, dat bestuurd wil worden volgens zijn eigen wetten" (204). Gezien de heersende conventies over vrouwen die zich bemoeien met de politiek, zou hier verwacht kunnen worden dat zij niet serieus wordt genomen of dat zij manend wordt toegesproken op haar onderbreking. Maar wat volgt op het relaas van mevrouw Van Saenden, is bijval van Burgemeester Ras en het debat continueert. Het is mevrouw Van Saenden die vervolgens een schorsing aanvraagt om met de burgemeester van Amsterdam te bespreken of zij op een lijn zitten wat betreft de afspraken. Hiermee wordt aangetoond dat mevrouw Van Saenden, alhoewel zij een vrouw is, als een gelijke wordt gezien in het politieke veld. Dát zij een vrouw is, wordt echter niet vergeten: "Hij

[Burgemeester Rendorp van Amsterdam] zag haar aan met een glimlach. Zij was een vrouw, en zij zag maar één ding: de zaak die zij liefhad, waarvoor zij leven wilde, waarvoor zij zou willen sterven" (215). Haar status en geëngageerdheid lijken hier zwaarder mee te wegen dan de heersende genderconventies die spelen in de roman (zie ook Tabel 8).

Tabel 8 Karakterkwalificatietabel volgens Burgemeester Ras, Burgemeester Rendorp en Lord Wentworth.

Personage/rol	karakterkwalificatietabel		
	vrouw van adel	politiek geëngageerd	Orangist
Mevrouw Van Saenden /vrouw van adel/Orangist			
Door Burgemeester Ras	+	+	+
Door Burgemeester Rendorp	+	+	+
Door Lord Wentworth	+	+	+

+ = positieve eigenschap

_ = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

De sociale kwestie in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter*

In de roman laten de heersende genderconventies zien dat vrouwen geen rol hebben buiten het huishouden. Zij behoren zich niet te mengen in politieke zaken of met gewichtige zaken zoals wetgeving bezig te houden. Toch wordt er duidelijk een onderscheid gemaakt tussen de politieke inmenging van Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden. Er wordt hier en daar gebroken met de conventie en dit is vooral duidelijk zichtbaar bij mevrouw Van Saenden. Hoe kan dit verklaard worden?

De roman speelt zich af in de achttiende eeuw, maar ook in de negentiende eeuw was aanzien en macht afhankelijk van de klasse of stand van een bepaalde persoon. Pieter Stokvis stelt in *Het intieme burgerleven* (2005) dat iemand tot een stand behoorde op grond van erfelijke geboortevorrechten en levensstijl. Erfelijk was dus niet alleen het vermogen, maar ook de status die van familie op familie werd overgeheveld (21). De adel staat volgens veel van Stokvis' geciteerde bronnen bovenaan de maatschappelijk ladder. Dat deze hiërarchie uitmaakte in de sociale verhoudingen, maakt bijvoorbeeld domineesdochter Keetje Hooijer-Bruins (1817) duidelijk: "De scherpe afscheiding van standen stelde veel zaken zoo totaal buiten sommiger gezichtskring dat het was alsof ze voor hen niet bestonden" (26). Stokvis stelt daarbij dat in de sociale omgang discriminatie de regel was (28). Dat mevrouw Van Saenden om haar geslacht en stand eerbiedig wordt behandeld en veel aanzien heeft, kan daarom een gewichtige reden zijn dat zij zich politiek mag inmengen. Elisabeth Blaeu behoort als burgemeestersdochter echter niet tot de minst bedeelde, maar mogelijk wordt zij door haar leeftijd en haar omgeving meer gedwongen om zich te conformeren (zie ook Tabel 9).

Een tweede verklaring kan de tijdsgeest van de auteur M.W. Maclaine Pont zijn, namelijk de periode van de eerste feministische golf waarin de sociale kwestie meer op de voorgrond kwam te staan. In deze periode ontstond mede dankzij Aletta Jacobs, extra nadruk op onderwijs voor vrouwen die hen kans gaf op een andere bestemming dan het huwelijk. De roman van Maclaine Pont werd in 1898 gepubliceerd, het jaar van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. In die periode verscheen ook de bekende tendensroman *Hilda van Suylenburg* van Cécile Goedkoop-de Jong van Beek en Donk, die ook op de

tentoonstelling in congressen werd geciteerd (Corrie van Eijl 89). Een centraal probleem in de roman werd volgens Eijl gereserveerd voor problemen van jonge vrouwen uit de middenklasse die niets anders omhanden hadden dan wachten op een geschikte echtgenoot (85). Daarnaast werd vanaf 1877 het betoog van Tweede kamerlid Sam van Houten, waarin hij opriep tot gelijke behandeling van vrouwen in arbeid, veelvuldig aangehaald door voorvechters van de vrouwenemancipatie. Zo pleitten H  l  ne Mercier en F. Wibaut voor de combinatie van arbeid en huwelijk (84).

In *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* is de verveling van de ongehuwde Elisabeth Blaeu uit de hogere burgerij aantoonbaar door gebrek aan arbeid en onderwijs. Als vrouw wordt zij niet geacht zich met politiek of studie te bemoeien. De enige studie die zij mag volgen, is die van de *Jufferlijken Almanak*. Hoewel ditzelfde geldt voor mevrouw Van Saenden en zij zich ook wel degelijk bezighoudt met het huishouden en de opvoeding en zorg van haar zoon, is er een verschil zichtbaar. Haar status en sterke politieke engagement als Orangist, maakt dat zij met de conventie kan breken. Zij wordt nog steeds gezien als vrouw en geweerd uit politieke functies, maar in de onderhandelingen met Engeland namens de Orangisten, doet zij niet onder voor de mannen. Mevrouw Van Saenden zou in deze het perfecte voorbeeld kunnen zijn waarom vrouwen net als mannen een politieke functie kunnen bekleden.

Tabel 9 Karakterkwalificatietabel volgens de heersende conventies in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter*.

karakterkwalificatietabel			
Personage/rol	afkomst	politiek geëngageerd	huishouden als taak van de vrouw
Mevrouw Van Saenden			
/vrouw van adel			
/Orangist	+	+	+
Elisabeth Blaeu	o*	-	+
/burgemeestersdochter			
/patriot			
*de effecten van haar afkomst worden niet concreet genoemd			

+ = positieve eigenschap

- = negatieve eigenschap

o = niet genoemde eigenschap

Conclusie

In deze scriptie onderzocht ik de genderperformativiteit van vrouwelijke personages in *Majoor Frans* (1875) van A.L.G. Bosboom-Toussaint en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* (1898) van M.W. Maclaine Pont. Naast het opstellen van een gendermatrix per roman aan de hand van de karakterkwalificatietabel van Mieke Bal, die de heersende genderconventies in de romanwerkelijkheid moesten weergeven, keek ik ook naar hoe deze gendermatrix overeenkwam met de historische context ten tijde van de eerste feministische golf.

De genderperformativiteit van Francis Mordaunt, Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden, werd geanalyseerd door middel van focalisatie vanuit diverse personages uit de romans. In *Majoor Frans* werd voornamelijk vanuit de interne focalisatie van Leopold geanalyseerd, aangezien hij als extradiëgetische verteller het meest aan het woord kwam. Vanuit zijn focalisatie is vervolgens gekeken hoe hij en intradiëgetische vertellers het personage Francis Mordaunt vormgaven. In *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* trad zo nu en dan de extradiëgetische verteller zelf als focalisator op, die geen personage in de roman was. De gendermatrix is grotendeels opgebouwd vanuit de interne focalisaties van intradiëgetische vertellers die tezamen vormgaven aan de personageopbouw van Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden.

De analyses laten zien dat de gendermatrixen van de romans in grote lijnen overeenkwamen met die van de historische context. In *Majoor Frans* heeft de analyse van de genderperformativiteit van Francis Mordaunt uitgewezen dat vrouwen kleding dienen te dragen die hun figuur accentueert, passend is voor de gelegenheid, maar die hen vooral aantrekkelijk maakt voor het andere geslacht. Die aantrekkingskracht is belangrijk voor het vinden van een huwelijkspartner. Een vrouw zonder huwelijkspartner had namelijk geen toekomst. Voor Francis was dit een kritiek punt, aangezien zij onafhankelijk wilde blijven, maar geen eigen vermogen had. Tevens heeft de analyse uitgewezen dat het karakter van Francis als overwegend positief wordt bestempeld. Het is volgens de conventies niet gebruikelijk dat vrouwen van zich laten horen of brutaal zijn, maar deze eigenschappen blijken door de mannelijke personages minder te worden afgekeurd dan door de vrouwelijke personages.

Francis breekt met haar genderperformativiteit met de heersende gendermatrix in de roman, ook wanneer zij uiteindelijk wel een huwelijk aangaat. Het verschil is namelijk dat Francis zelf kiest voor een partner en financieel onafhankelijk blijft door haar vermogen. Deze tendens is volgens Doornbos precies wat het spanningsveld van de gendermatrix in de roman laat overeenkomen met die van de gendermatrix tijdens de eerste feministische golf.

In *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* komt juist het spanningsveld van de sociale kwestie in de gendermatrix naar voren. Ongehuwde vrouwen en weduwen uit de midden- en hogere klasse, hadden niets anders omhanden dan het huishouden en de opvoeding van hun kinderen of familieleden. Elisabeth Blaeu en mevrouw Van Saenden conformeren zich beiden aan deze genderconventie door zich bezig te houden met het huishouden of andere vrouwelijke bezigheden, zoals breien en haken. Op hun politieke interesse wordt wisselvallig gereageerd. Boudewijn van Saenden reageert wat terughoudend op zijn moeder wanneer ze naar de Prins vraagt, maar geeft vervolgens openbaarheid van zaken. Bij Elisabeth toont hij geen afkeur als zij vraagt hem te mogen helpen bij zijn werkzaamheden. Boudewijn breekt daarmee met de

heersende genderconventies dat vrouwen geen inspraak hebben in de politiek en zich daarmee ook niet mogen en kunnen bemoeien.

Elisabeths inmenging wordt sterk afgekeurd door haar vader, de andere burgemeesters en door haar nicht Mietje. Dit is enigszins logisch aangezien zij jong is en er daarom meer sociale controle is. Mevrouw Van Saenden is weduwe en al wat ouder. Ze heeft met haar levenservaring en afkomst veel aanzien en kan daardoor mogelijk meer maken. Ze trekt zich daarnaast weinig aan van het commentaar van anderen. Mevrouw Van Saenden laat eveneens precies datgene zien wat in de sociale kwestie gedurende 1898 wordt aangehaald: vrouwen kunnen wel degelijk een rol spelen in de politiek en daar mogelijk zelfs een functie bekleden. Er zou gesteld kunnen worden dat mevrouw Van Saenden in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* een voorbeeldfunctie bekleedt voor vrouwen buiten de romanwerkelijkheid.

Alhoewel de romans andere kwesties op de voorgrond hebben staan en daarin verschillen, zijn er ook andere overeenkomsten en verschillen waar te nemen in de genderperformativiteit van de drie personages. Francis Mordaunt verschilt qua uiterlijk met de vrouwelijke personages uit *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter*. In *Majoor Frans* krijgt Francis negatief commentaar op haar keuze om haar uiterlijk te verwaarlozen, terwijl in *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* Elisabeth en mevrouw Van Saenden binnen de genderconventie van een vrouwelijk uiterlijk blijven. Francis houdt zich daarnaast bezig met paardrijden en jagen, wat in de roman als mannelijk wordt gezien. Elisabeth en mevrouw Van Saenden houden zich voornamelijk bezig met stereotype vrouwelijke werkzaamheden, zoals breien, haken en schoonmaken. Hiermee conformeren zij zich wederom, anders dan Francis, aan de vrouwelijke genderconventies. Wel houden Elisabeth en mevrouw Van Saenden zich, anders dan Francis, bezig met politiek, en staat het huwelijk en onafhankelijkheid minder op de voorgrond.

Qua attitude vertonen de drie personages veel overeenkomsten. Francis laat geregeld van zich horen en doet wat zij wil, wat in *Majoor Frans* veelal als negatief wordt beschouwd. Elisabeth is daar, mogelijk gezien haar leeftijd, nog wat bescheiden in. Maar haar koppigheid, of haar vader, de andere burgemeesters of Mietje daar nu wat van zeggen of niet, komt overeen met die van Francis. Ook Elisabeth doet wat zij wilt. Mevrouw Van Saenden lijkt zich tevens niets aan te trekken van de mannen om haar heen en blijft zich bezighouden met politiek, waar wisselend op wordt gereageerd. Dat de drie personages zich deze genderperformativiteit kunnen veroorloven, heeft mogelijk te maken met hun status. Alle drie zijn zij vermogende personen uit een hogere klasse. Zij hebben de tijd, het geld, het imago en de energie om zich te verzetten tegen de heersende genderconventies.

De analyses laten uiteindelijk zien dat de genderperformativiteit van de vrouwelijke personages in de twee romans op gespannen voet staan met de gendermatrix in de romanwerkelijkheid. Gezien de historische context waarin vrouwen tijdens de eerste feministische golf juist deze spanningsvelden in de gendermatrix probeerden te bewerkstelligen, zijn de romans representatieve cultuurproducten van hun tijd. Deze scriptie heeft daarmee aangetoond dat literatuur als spiegel kan dienen van een bepaalde tijdsperiode. Door vanuit romans de heersende conventies te analyseren, of deze nu gender of status betreffen, en deze te vergelijken met de heersende conventies buiten de romanwerkelijkheid, kan een nieuw perspectief worden geboden op een bepaalde tijdperiode in de geschiedenis.

Discussie

De vergelijking tussen *Majoor Frans* en *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* was lastig. Beide boeken zijn geschreven en gepubliceerd in de negentiende eeuw, maar spelen zich af in een andere tijd. *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* vindt plaats tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) en tijdens dit onderzoek heb ik geen rekening gehouden met een achttiende-eeuwse cultuurperspectief. Heeft M.W. Maclaine Pont bijvoorbeeld een historisch correcte roman willen schrijven en de personages een achttiende-eeuwse cultuurperspectief meegegeven? Hier zijn wel aanwijzingen voor te vinden gezien de concrete beschrijvingen van achttiende-eeuwse Franse klederdracht in de roman.

Alhoewel de standenkwestie volgens Pieter Stokvis ook in de negentiende eeuw een gebruikelijk verschijnsel was, is het discutabel of twee eeuwen één op één te vergelijken zijn zoals ik heb gedaan in dit onderzoek. Mijns inziens doet dit verder niets af aan de genderperformativiteit die ik heb geanalyseerd in de romans en de daaruit voortkomende gendermatrixen. Mogelijk was *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* naderhand geen geschikt vergelijksmateriaal voor dit onderzoek. Echter, vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen of *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* een gendermatrix bevat die meer past bij een achttiende-eeuwse cultuurperspectief of negentiende, of mogelijk elementen uit beide bevat.

De vergelijking van de twee romans hebben desondanks interessante uitkomsten opgeleverd over de huwelijks- en sociale kwestie in de negentiende eeuw. *Majoor Frans* is een beroemd boek, waarvan hedendaags nog steeds nieuwe exemplaren worden uitgegeven. De laatste druk van *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter* was omstreeks 1902/1903 en lijkt vervolgens te zijn vergeten. Dit is jammer, aangezien onderzoek naar minder bekende boeken niet alleen interessante onderzoeken en nieuwe inzichten opleveren, maar ook nieuwe discussies.

Geraadpleegde bronnen

Primaire bronnen

- Bosboom Toussaint, A.L.G. *Majoor Frans*. Amsterdam, Bigot & Van Rossum, zonder datum.
- Maclaine Pont, M.W. *Een Alkmaarsche Burgemeestersdochter*. Utrecht, H. Honig, tweede druk zonder datum.

Secundaire bronnen

- Bal, Mieke. *Narratology. Introduction to the theory of narrative*. University of Toronto Press, 2017.
- Braun, Marianne. *De prijs van de liefde. De eerste feministische golf, het huwelijksrecht en de vaderlandse geschiedenis*. Het Spinhuis, 1992.
- Butler, Judith. *Bodies That Matter*. Routledge, 2011.
- Doornbos, Annemarie. *Traditionele verhalen en revolutionaire vertellingen. Tegendraadse elementen in het werk van Geertruide Toussaint*. Uitgeverij Verloren, 2013.
- Eijl, Corrie van. *Het werkzame verschil. Vrouwen in de slag om arbeid 1898-1940*. Verloren, 1994.
- Jacobs, Aletta. *Herinneringen*. Sun, 1985.
- Naber, Johanna W.A. *Margaretha Wynanda Maclaine Pont*. H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1929.
- Röttger, Kati, et al. *Gender & Performance*. Amsterdam University Press, 2012.
- Stokvis, Pieter. *Het intieme leven. Huishouden, huwelijk en gezin in de lange 19de eeuw*. Bert Bakker, 2005.